

Ганджа Вікторія Ігорівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ганджа Виктория Игоревна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Handzha Victoria

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

ГУМАНИТАРНА ІНТЕРВЕНЦІЯ ЯК ВИКЛИК БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

ГУМАНИТАРНАЯ ИНТЕРВЕНЦИЯ КАК ВЫЗОВ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА: ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

HUMANITARIAN INTERVENTION AS A CHALLENGE TO THE SECURITY OF THE STATE: POLITICAL AND LEGAL ASPECT

Анотація. Стаття присвячена проблемі визначення та розуміння поняття «гуманітарна інтервенція», а також виокремлення маркерів правомірного та доцільного застосування даної міжнародно-правової процедури.

Ключові слова: гуманітарна інтервенція, принцип незастосування сили, застосування сили, права та свободи людини, права індивіда, порушення прав людини, миротворча операція, верховенство державного суверенітету, принципи міжнародного права.

Анотация. Статья посвящена проблеме определения и понимания понятия «гуманитарная интервенция», а также выделения маркеров правомерного и целесообразного применения данной международно-правовой процедуры.

Ключевые слова: гуманитарная интервенция, принцип неприменения силы, применение силы, права и свободы человека, права индивида, нарушение прав человека, миротворческая операция, верховенство государственного суверенитета, принципы международного права.

Summary. The article is devoted to the problem of the definition and understanding of the term «humanitarian intervention» and the problem of the allocation of markers for the lawful and appropriate application of this international legal procedure.

Key words: humanitarian intervention, principle of non-use of force, use of force, human rights and freedoms, individual rights, violation of an individual's rights, peacekeeping operation, supremacy of state sovereignty, principles of international law.

Постановка проблеми. Аподиктичною є думка, відповідно до якої людина є найвищою цінністю в державі незалежно від конкретних об'єктивних обставин, у яких знаходиться остання. А тому права індивіда та його інтереси повинні бути максимально гарантовані та захищені. Власне для реалізації вищезгаданої мети активно застосовується процедура гуманітарної інтервенції, яка виникла з ідеї пріоритету принципу поваги до прав людини над принципами невтручання у внутрішні справи держав та незастосування сили в міжнародних відносинах.

За останні роки світова спільнота все частіше стає свідком значного зростання кількості та масштабу проведення миротворчих операцій із застосуванням збройних сил [1]. Саме тому зараз особливо важли-

вого значення набуває дослідження, у першу чергу, положень міжнародного права щодо захисту індивіда, його основоположних прав та свобод, а також усунення існуючих у ньому прогалин та протиріч.

Аналіз останніх досліджень. У науці міжнародного права проблемні питання гуманітарної інтервенції досліджували О. Л. Андреевко, В. С. Бруз, П. О. Гусейнова, О. А. Жірнов, Г. Ф. Костенко, О. Е. Лабюк, І. І. Лукашук, В. А. Романов, А. Федоров та інші.

Метою статті є дослідження та лапідарне висвітлення актуальних проблем, пов'язаних із застосуванням збройної сили однією державою або групою держав проти іншої держави, що спрямоване на попередження або завершення розповсюджених

і серйозних порушень основних прав людини (громадян цієї держави), без дозволу держави, проти якої сила застосовується (гуманітарної інтервенції); визначення необхідних та достатніх умов застосування гуманітарної інтервенції.

Виклад основного матеріалу. Доцільно почати з того, що сьогодні дослідники чітко визначають два випадки, коли постає питання про чіткий та своєчасний міжнародно-правовий аспект щодо захисту прав та свобод людини в порядку самопомоги: по-перше, права та свободи людини порушуються настільки масово та грубо, що шокують свідомість людства (наприклад, як це мало місце у Кампучії, Руанді) та дають підстави для правової кваліфікації такої ситуації у державі як геноциду, апартеїду, масового і грубого порушення прав людини, державного тероризму. По-друге, на території певної держави під час громадянської війни, захоплення заручників терористами тощо виникає ситуація, що загрожує життю та здоров'ю людей, тому постає об'єктивна необхідність з боку країни громадянства таких осіб направити туди в порядку самопомоги власні збройні сили з метою порятунку своїх громадян за кордоном [2]. Саме в таких випадках можна говорити про досить непросте та суперечливе — з точки зору співвідношення мети застосування та безпосереднього процесу реалізації — міжнародно-правове явище, а саме — «гуманітарна інтервенція».

Термін «гуманітарна інтервенція» сьогодні міцно закріпився в політичному лексиконі представників багатьох держав, хоча ідея проведення такого виду впливу викликає значні суперечки у світовій спільноті: сформувався як групи прихильників гуманітарної інтервенції, так і противники останньої. Це пов'язано з наявністю протиріччя між закріпленими в Статуті ООН принципами державного суверенітету, територіальної цілісності і верховних повноважень ООН та специфікою проведення вищезгаданої міжнародно-правової процедури.

Крім того, необхідно звернути увагу і на той факт, що серед прихильників гуманітарних інтервенцій також немає єдності у поглядах та розумінні цього інструменту захисту прав та свобод індивіда. Для деяких головним фактором застосування таких заходів є дієвість та ефективність втручання, а для інших головними маркерами проведення гуманітарної інтервенції визнаються лише законність процедури та можливість запобігання будь-яких зловживань. Очевидно, що основу цього протиріччя становить складність розмежування й співвідношення обов'язку міжнародної спільноти захищати та гарантувати права, свободи людини з принципом суверенітету держав і недоторканності їх територій.

Сама ж історія виникнення досліджуваної теорії визначає, що до XIX століття гуманітарна інтервенція становила частину міжнародного звичаєвого права, і на практиці слугувала своєрідним маркером виправдання європейськими колоніальними державами вторгнень в африканські та азійські країни,

захистом цивілізованих цінностей та припиненням порушень прав людини. Сьогодні не має ознак застарілої або неактуальної наступна думка про те, нині також існує міжнародно-правовий звичай, котрий виправдовує гуманітарну інтервенцію, з чим, проте, не погоджуються провідні юристи-міжнародники через відсутність належних доказів його виникнення [3].

Уперше повноцінну модель гуманітарної інтервенції було представлено екс-прем'єр-міністром Великобританії Тоні Блером у квітні 1999 року. В основу його концепції було покладено аподиктичну тезу про те, що гуманітарна катастрофа не може вважатися суто внутрішньою справою тієї чи іншої держави, а «світова спільнота» не лише має право, але й зобов'язана втручатися в гострі гуманітарні кризи з метою їх ефективного, оперативного вирішення [4]. З цього часу концепція поступово змінювалась та трансформувалась у повноцінне правове явище.

Отже, очевидно, що питання застосування гуманітарної інтервенції стає предметом активних дискусій, однак необхідно звернути першочергову увагу на те, що у поняття «гуманітарна інтервенція» відсутнє загальноприйняте визначення. Тобто поле для дискусій розростається навколо явища, повноцінне значення якого не дефініювано ані юристами, ані соціологами чи політологами.

Так, наприклад, одне з можливих визначень поняття «гуманітарна інтервенція» звучить наступним чином: «теорія втручання, яка визнає право однієї держави на здійснення міжнародного контролю за діями іншої, за умови, коли ця остання діє всупереч законам людства». Проте гуманітарну інтервенцію також визначають через інший категоріальний апарат, а саме: «примусові заходи держав, що включають використання збройної сили в іншій державі без згоди її уряду, з мандатом або без мандату РБ ООН з метою запобігти або зупинити грубі і масові порушення прав людини або міжнародного гуманітарного права». Хоча, при цьому, у Всесвітній Декларації прав людини 1948 р. окремо закріплено: «визнання рівних і невідчужуваних прав людини як основи для свободи, справедливості та миру в усьому світі», відтак існує багато прихильників позиції допустимості наступного трактування: «Гуманітарні інтервенції без мандату Ради Безпеки ООН можливі у тих випадках, коли Рада Безпеки не може реалізувати свою мету — захист прав людини іншим способом» [5].

Для того, щоб визначитись зі змістом поняття «гуманітарна інтервенція», доцільно звернутися до надбань доктрини міжнародного права.

Так у науковій літературі на сьогодні існують два основні підходи до трактування поняття «гуманітарна інтервенція» — широке та вузьке.

У широкому сенсі гуманітарну інтервенцію трактує Д. Шеффер, визначаючи її як примусову гуманітарну інтервенцію, тобто таку, яка попередньо не узгоджена з урядом країни, що піддається вторгненню. Також наголошується, що примусова гуманітар-

на інтервенція здійснюється з використанням сили та без неї, і передбачає дипломатичні та економічні санкції [6]. У трактуванні Д. Шеффера гуманітарна інтервенція буває також непримусовою (наприклад, миротворчі операції, узгоджені з владою країни, в якій вони проводяться; гуманітарна допомога).

У вузькому розумінні гуманітарна інтервенція тлумачиться як втручання у справи суверенної держави із застосуванням сили з метою захисту прав людини, яке здійснюється за відсутності мандату Ради Безпеки ООН [7].

Натомість інші автори схиляються до думки, що не можна вважати гуманітарною інтервенцією дії без застосування збройної сили (насамперед мова ведеться про безперспективність подібного засобу впливу). Як наслідок, подібна нечіткість поняття гуманітарної інтервенції «провокує» зловживання нею.

Звертаючись до нормативної площини питання, необхідно наголосити, що в сучасному міжнародному праві, яке ґрунтується переважно на установчих документах та Статуті ООН, особливо важливими є норми про мирне вирішення міжнародних суперечок, повагу суверенітету держави та її територіальної цілісності та незастосування сили. Відтак важливим є утримання від застосування сили у міжнародних відносинах, про що наголошено, зокрема у ст. 2, п. 4 Статуту ООН. При цьому, водночас Рада Безпеки ООН наділена правом легітимно ухвалювати рішення про застосування сили з метою примусу до миру. Подібні винятки встановлені в Главі VII цього документа, і засвідчують, що в разі загрози міжнародним миру і безпеці, Рада Безпеки ООН уповноважується вжити військові дії (ст. 42). Крім того, гарантовано право на індивідуальну або колективну самооборону (ст. 51).

З вищенаведеного можна дійти до висновку, що задля того, аби інтервенцію можна було визнати гуманітарною, необхідне дотримання п'ятих умов.

По-перше, причиною вторгнення можуть бути виключно гуманітарні (тобто такі, що звернені до прав та інтересів людини), а не політичні, мотиви.

По-друге, мета реалізації заходів такої інтервенції повинна бути спрямована на захист прав та свобод цивільного (мирного) населення держави, проти якої здійснюється інтервенція.

По-третє, гуманітарна інтервенція не є складовою миротворчих місій ООН та проводиться проти волі керівництва держави, в яку відбувається вторгнення [8].

По-четверте, гуманітарна інтервенція може бути застосована як останній інструмент (тобто попередне застосування жодної із невоєнних форм втручання не змогло вирішити конфлікт та забезпечити мир).

По-п'яте, необхідно, аби гуманітарна інтервенція була обґрунтована і справедливою та співрозмірною, зокрема, втручання повинно бути підтримане суспільством (жертвами застосування сили); масштаби втручання повинні бути хоча б умовно співвіднесені до страждань людей [9].

Висновок. Таким чином, вищенаведене вказує на те, що в умовах глобалізації, примату загальнолюдських цінностей в основу політики ООН та інших міжнародних організацій має бути покладено принцип захисту та гарантування прав людини, зокрема, провідними, ефективними механізмами та інструментами повинно наділятися гуманітарне право. А принцип верховенства державного суверенітету не може використовуватися в якості прикриття злочинів проти людства [10; с. 95]. Однак, враховуючи всі необхідні умови задля унеможливлення зловживання міжнародно-правовими нормами, необхідно закріплювати конкретні (аподиктичні за змістом) правила застосування гуманітарної інтервенції. Лише в такому випадку таке правове явище зможе виконувати його фундаментальне призначення — захист прав, свобод та інтересів людини.

Література

1. Гуманітарна інтервенція — нове явище часу / Г.Ф. Костенко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 1999. — Вип. 2. — С. 271–273. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_1999_2_45
2. Примусові заходи у порядку самопомоги та захист прав людини: історико-правовий аспект / О.Л. Андреевко // Митна справа. — 2013. — № 5(2.2). — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_5%282.2%29_6
3. Мойсеєнко А. Гуманітарна інтервенція: поняття та роль в міжнародних відносинах / А. Мойсеєнко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2011. — Вип. 96(2). — С. 117–121. — Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/803/758>
4. Гуманитарная интервенция. — 2009. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://realpolitics.ru/main/5-gumanitarnaja-intervencija.html>
5. Федоров А. Гуманитарная интервенция: критерии, противоречия, перспективы [Электронный ресурс] / А. Федоров // Wider Europen Review. — 2005. — № 1. — Режим доступа: <http://www.review.w-europe.org/-/3/3.html>
6. Сирота Н., Хомелева Р. Гуманитарная интервенция в контексте геополитики запада [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2014_2-1_47.pdf
7. Лабюк О.Е. «Ответственность по защите» и право на вмешательство // Международные процессы. 2008. № 3. С. 59–66. — Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/eighteenth/007.htm>
8. Танья Герард. Гуманитарная интервенция и гуманитарная помощь: эхо прошлого и перспективы / Белорусский журнал международного права и международных отношений — № 4. — 1998. — Режим доступа: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/30462/1/1998_4_JLIR_tanja_r.pdf
9. Гусейнова П.А. Право государств на гуманитарную интервенцию [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2010/pdf/10/84a.pdf>
10. Проблема «гуманитарных интервенций»: правовые аспекты и позиция Украины / В.С. Бруз // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2001. — Вип. 5. — С. 93–98.